

Hledání východiska

Tak by se snad mohl nazvat souhrn myšlenek pro besedu, kterou se vedení FÚ uvolilo uspořádat. Protože jsem s tím zpočátku nepočítal, napsal jsem teze, které měly spíše vzbudit zájem o systémové paradigma, než jej důkladně vysvětlit. Taková omezená informace by však neumožnila důkladnější posouzení systémového projektu, a proto je třeba připojit ještě text, který by vystihl vývoj a postupné zrání systémové hypotézy. Bez takového výkladu by ani nebylo možno zasláním tezí plně porozumět. Lze tedy jen doufat, že po přečtení přiloženého „Stručného výkladu ...“ snad budou předčasně rozeslané teze srozumitelnější a bude na ně možno reagovat v diskusi, která by měla působit jednak jako zpětná vazba a jednak jako prostředek falzifikace. Bylo by také žádoucí vyjádřit se v diskusi k otázce užší spolupráce filosofie a vědy. Ta jak známo byla v minulosti plodným zdrojem poznání a návrat k ní bude zřejmě možný až po překonání současného mechanistického paradigmatu. Tím více záleží na správném pochopení systémového paradigmatu, které by mělo dysfunkční mechanistické paradigma nahradit. Diskuse by se mohla zabývat i otázkou větší angažovanosti filosofů v politickém myšlení, aby se dosáhlo většího nadhledu nad stranickou úzkoprsostí a nízkou politickou kulturou. I k tomu by mohlo systémové paradigma významně přispět.

Stručný výklad vzniku a vývoje myšlenky systémového paradigmatu

1. Za začátek hledání – odmyslíme-li prvopočáteční četbu různých filosofických spisů – je možno považovat poznání založené na teorii relativity, především zjištění, že neexistuje absolutně oddělený prostor a čas, nýbrž pouze prostoročasové kontinuum. To jsem si na začátku představoval jako dialektickou syntézu obou jsoucn.
2. Druhým důležitým krokem pro vývoj systémové myšlenky byl poznatek odvozený od principu komplementarity, objevený N. Bohrem. Ten ve mně jen posílil přesvědčení, že jde o systémovou podmíněnost, která je v samém základu jsoucná. Navíc jsem pochopil, že bez spoluúčasti vědy (fyziky) se filosofické problémy nedají řešit.
3. Třetím krokem byl poznatek odvozený od objevu D. Bohma, že reálnou existenci lze připsat jen proudu dění (holomovementu) a nikoli substanciálně nahlíženým fenomenům. Dynamičnost nového pohledu byla ještě umocněna skutečností, že nazíraný proud dění probíhá od zavinitého (implikátního – skrytého) stavu skutečnosti ke stavu rozvinutému (explikátnímu – zjevnému). To umožnilo pochopit komplementaritu vnějších a vnitřních procesů, které ve veškeré přírodě probíhají.
4. Odtud byl už jen krůček k poznání, že dění v explikátním (zjevném) řádu se řídí kauzálním principem, kdežto dění odvíjející se v implikátním (vnitřním, skrytém) řádu světa podléhá principu finality. I když je tato finalita účelové povahy, nemá nic společného s teleologií, nýbrž souvisí s holistickým pojetím, protože je odvozováno od celostně prožívabých idejí. S tím úzce souvisí i pochopení všech procesů jako vzájemné pronikání energetického a informačního působení, od nichž se odvíjí veškeré dění.
5. Pro pochopení zákonitosti těchto procesů bylo nutné pochopit propojení vnějšího a vnitřního světa člověka, tj. jeho psychiky. K tomu velkou měrou přispěl C. G. Jung svým pojetím hlubinné psychologie, připouštějící souhru vědomých a nevědomých procesů, a tím i systémové propojení racionálních a emocionálních psychických pochodů.

6. Důležitým poznatkem v této situaci byl dávno zapomenutý objev matematika Ch.G. Moebia, že komplementarita vnějších a vnitřních procesů má topologický charakter, což dokumentoval m.j. na tzv. Moebiově páse. Moebius rovněž dokázal, že v uzavřených (statických) systémech platí princip analogie jako logický zákon.
7. Z toho bylo možno odvodit závěr, že při manipulaci s páskou, (tj. po jejím podélném rozstřížení, které přemění její kontinuální tvar, jenž nemá líc ani rub, ve tvar diskontinuální, který už líc i rub má, a je ho opět možno složit ve tvar kontinuální), že princip analogie platí i pro otevřené systémy (obdoba speciální a obecné teorie relativity). Z toho vyplynul i poznatek, že vývojové procesy probíhající v otevřených systémech se řídí kauzálně-finální zákonitostí.
8. Když se ukázalo, že tuto zákonitost je možno aplikovat na všechny fungující systémy, (v lidském světě jsou znázorněny na zaslaném schematickém nákresu lidského systému a v anorganickém světě na přiloženém nákresu fyzikálního systému), dalo se to považovat za důkaz její objektivní platnosti. Tím systémové paradigma dostává podobu zákonitosti, která vylučuje všeobecnou platnost mechanické zákonitosti, což potvrzuje skutečnost, že mechanická zákonitost má omezenou platnost a je systémové zákonitosti podřazena. Jestliže se k tomu, zejména v oblasti společenského vývoje nepřihlíží a mechanická zákonitost se vnucuje i systémům, kde už zcela neplatí, musí nutně docházet k dysfunkcím. Ty se už dnes projevují a dostávají podobu narůstajících krizí, které by mohly při zneuznání nadřazenosti systémové zákonitosti skončit katastrofou. Jsou všechny důvody k domněnce, že to bylo právě toto zneuznání nutnosti zavést na konci starověku nové paradigma, co způsobilo zhroucení vyspělé kultury v antickém Římě. A podobně tomu bylo i na konci středověku, kdy se k novému, descartovsko-newtonovskému paradigmatu dospělo také až po katastrofě způsobené strašlivými náboženskými válkami. Vše naznačuje tomu, že podobný osud by mohl stihnout i nás, kdybychom včas nepochopili, že na rozhraní moderní a postmoderní epochy je také třeba přijmout nové paradigma. Všechny dosavadní poznatky nasvědčují tomu, že by to mohlo být paradigma systémové. Dá se tedy říci, že naznačený problém má nejen svou relevanci, ale je i svou aktuálností.

2.2.2007

Stanislav Vobořil

Připojuji ještě dva citáty naznačující potřebu nového paradigmatu.

S.W.Hawking: Stručná historie času, str. 166: „Doposud byli vědci příliš zaneprázdnění vytvářením nových teorií, které popisují „co“ je vesmír, a nezbyval jim čas klást otázku „proč“. Na druhé straně lidé, kteří by se měli ptát „proč“, filosofové, neudrželi krok s rozvojem vědeckých teorií. V osmnáctém století se ještě filosofové zabývali veškerým lidským poznáním, vědu nevyjímaje, a diskutovali o otázkách vniku vesmíru. Jenomže v devatenáctém a dvacátém století se věda stala příliš technickou a matematickou pro všechny kromě úzkého kruhu odborníků. Filosofové zúžili pole svého bádání natolik, že Wittgenstein, slavný filosof tohoto století, prohlásil: „Jediným úkolem, jenž filosofii zůstává, je rozbor jazyka.“ Jaký ústup od slavných tradic filosofie Aristotela a Kanta!

J.D.Barrow: Teorie všeho, str. 201: „Pokud jde o finální antropickou hypotézu, nejde o filosofickou spekulaci, ale o vlastnost, kterou náš konkrétní vesmír buď má, nebo nemá. Mohli bychom očekávat, že objevíme-li kdy nějaký velký organizační princip, jímž se řídí veškerý vývoj organizované složitosti až po úroveň celých vesmírů, pak přinese i rozhodnutí o správnosti finální antropické hypotézy.“